

ПРОБЛЕМИ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЙ ДОНЕЦЬКОЇ ТА ЛУГАНСЬКОЇ ОБЛАСТЕЙ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЇХНЬОГО ВИРІШЕННЯ

© Личенко І. О., 2016

Зроблено пошук організаційно-правових засад вирішення проблем екологічної безпеки тимчасово окупованих територій Донецької та Луганської областей і обґрунтовано доцільність розроблення стратегії розвитку нормативно-правового забезпечення подолання наслідків екологічної кризи на тимчасово окупованих територіях та комплексної програми подолання наслідків бойових дій. Наголошено на важливості формування окремого структурного підрозділу Міністерства екології та природних ресурсів України, основним функціональним призначенням якого стало б формування системи заходів протидії екологічним загрозам військових дій на Донбасі.

Ключові слова: екологічна безпека, навколишнє природне середовище, тимчасово окуповані території, екологія, еколого-правова політика.

И. А. Лыченко

ПРОБЛЕМЫ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ВРЕМЕННО ОККУПИРОВАННЫХ ТЕРРИТОРИЙ ДОНЕЦКОЙ И ЛУГАНСКОЙ ОБЛАСТЕЙ И ОРГАНИЗАЦИОННО-ПРАВОВЫЕ ОСНОВЫ ИХ РЕШЕНИЯ

Статья посвящена поиску организационно-правовых основ решения проблем экологической безопасности временно оккупированных территорий Донецкой и Луганской областей и обоснованию целесообразности разработки стратегии развития нормативно-правового обеспечения преодоления последствий экологического кризиса на временно оккупированных территориях, комплексной программы преодоления последствий боевых действий. В статье отмечается важность формирования отдельного структурного подразделения Министерства экологии и природных ресурсов Украины, основным функциональным назначением которого стало бы формирование системы мер противодействия экологическим угрозам военных действий на Донбассе.

Ключевые слова: экологическая безопасность, окружающая среда, временно оккупированные территории, экология, эколого-правовая политика.

I. O. Lychenko

ENVIRONMENTAL SAFETY ISSUES TEMPORARILY OCCUPIED TERRITORIES OF DONETSK AND LUGANSK REGIONS AND ORGANIZATIONAL AND LEGAL FRAMEWORK THEIR SOLUTION

The article is devoted to the institutional and legal framework of environmental safety problems temporarily occupied territories of Donetsk and Lugansk regions and rationale development strategy for regulatory support to overcome the consequences of the ecological crisis in the temporarily occupied territories, comprehensive program to overcome the effects

of the fighting. The article is devoted to the comprehensive analysis of the importance of forming a separate structural unit of the Ministry of Ecology and Natural Resources of Ukraine, the main functional purpose of which would be forming a system of measures to counter environmental threats of military action in Donbas.

Key words: ecological safety, the environment, temporarily occupied territory, ecology, ecology-legal policy.

Постановка проблеми. Однією з головних ознак цивілізованої держави є забезпечення екологічної безпеки країни. Вона є компонентом національної безпеки, визначає ступінь захищеності людини, суспільства, є таким станом навколишнього природного середовища, за якого забезпечується запобігання погіршенню екологічної обстановки та виникненню небезпеки для здоров'я людей [1]. Проблеми екологічної безпеки формують екологічну політику більшості сучасних цивілізованих європейських держав. Стан екологічної безпеки тісно пов'язаний з антропологічним впливом на навколишнє природне середовище, функціонуванням екологічно небезпечних об'єктів, реалізацію державою заходів виявлення, запобігання і усунення техногенних загроз щодо довкілля.

Сучасний стан екологічної безпеки України повинен розглядатися в тісному зв'язку з техногенними та іншими екологічними загрозами, що пов'язані з бойовими діями у зоні АТО, відсутністю належного державного контролю за якістю навколишнього природного середовища на непідконтрольних територіях Донецької та Луганської областей.

Недооцінка нових екологічних загроз щодо екологічної безпеки країни може в найближчій перспективі обернутися загальною екологічною катастрофою для нашої держави.

Подолання цих загроз багато в чому залежать від стану законодавства, яке формує правові основи забезпечення екологічної безпеки України, здатності держави знайти правові механізми вирішення нових для держави екологічних проблем .

Мета дослідження полягає у з'ясуванні основних проблем екологічної безпеки тимчасово окупованих територій Донецької та Луганської областей та організаційно-правових засад їхнього вирішення.

Стан дослідження. Окремі аспекти та проблеми екологічної безпеки досліджували В. Бакуменко, Г. Бачинський, В. Василько, С. Васюта, О. Веклич, П. Гаман, М. Корецький, Н. Маєвська, О. Стегній та інші науковці. Однак ці публікації жодним чином не відображають юридичних способів вирішення нових екологічних проблем, пов'язаних з бойовими діями на територіях Донецької та Луганської областей України та лише побіжно стосуються досліджуваного питання.

Виклад основних положень. Необхідність глибокого переосмислення значення екологічного права зумовлена стрімкими змінами у соціально-економічній та політичній сфері в Україні, еволюційними змінами у сфері технологій виробництва, розвитком різних сфер господарювання, зростанням показників негативного впливу на екологію нашої країни. Щороку у природні ресурси України потрапляє близько 11 млн тонн небезпечних забруднювальних речовин. З них 57 % припадає на шкідливі викиди в атмосферу, 40 % – на викиди у поверхневі водойми, 3 % – на небезпечні відходи, якими забруднюються земельні ресурси.

Результати досліджень стану навколишнього природного середовища останніх років засвідчують існування й низки інших проблем, пов'язаних з політичним та економіко-соціальним становищем в Україні.

Сучасні екологічні проблеми Донбасу стосуються порушення екосистем та природних територій, руйнування промислових та екологічно небезпечних об'єктів, забруднення джерел питної води, земель, атмосферного повітря, порушення геологічного середовища.

Рівень техногенної небезпеки Донбасу завжди був зумовлений наявністю на його території потенційно небезпечних об'єктів. Це Маріупольський металургійний комбінат, металургійний комбінат "Азовсталь", Старобешівська ТЕС (сміт Новий Світ) та ВАТ "Лисичанська сода". У

Луганській області розташовано 159 об'єктів підвищеної небезпеки. У Донецькій області є близько 157 вугільних шахт, 12 кар'єрів, 13 магістральних трубопроводів та відгалужень; у Луганській області – 69 вугільних шахт, 3 кар'єри, 4 родовища нафти [2].

Екологи попереджають, що бойові дії у цьому регіоні можуть призвести до екологічних наслідків не менш небезпечних, ніж ті, що були завдані Україні аварією на Чорнобильській АЕС.

Екологічні проблеми Донбасу стосуються порушення екосистем та природних територій. Застосування сучасної зброї на Донбасі вже призвело до руйнування природних ландшафтів, високого рівня забруднення повітря, земель, водних ресурсів [3].

Руйнувань зазнали заповідники “Провальський степ”, “Трьохізбенський степ”, національний природний парк “Святі гори”, відділення Українського степового заповідника “Кальміуське” та “Крейдяна флора”, регіональний ландшафтний парк “Донецький кряж”, “Слав’янський курорт”.

У зоні АТО значні обсяги заповідних територій забудовані окопами, фортифікаційними спорудами. У національних природних парках “Меотида”, заповідниках “Провальський степ” та “Хомутовський степ” адміністрації захоплені бойовиками, ландшафтні парки “Донецький кряж”, “Зуївський” і “Клебан-Бик” перестали функціонувати [4].

Сучасні проблеми у сфері екології стосуються неконтрольованих пожеж, які, за наявними даними, охопили 17 % лісів та 24 % степів у зоні АТО, заподіяння значної шкоди через обстріли низці важливих екологічних об'єктів: національному парку “Святі гори”, відділенню Українського степового заповідника “Кальміуське” та “Крейдяна флора”, регіональним ландшафтним паркам “Донецький кряж”, “Слав’янський курорт” [3].

Руйнування промислових та екологічно небезпечних об'єктів призводить до потрапляння в повітря, води, землі небезпечних отруйних речовин. Через відсутність належного державного контролю за техногенно небезпечними об'єктами, збільшується кількість випадків потрапляння до водойм небезпечних отруйних речовин промислового і комунального походження.

За час проведення АТО, від обстрілів артилерії мало місце загоряння кількох небезпечних підприємств: Авдіївського та Ясинівського коксохімічних заводів, Лисичанського нафтопереробного та Краматорського верстатобудівельного заводів. Також був атакований завод “Стирол”, який виготовляє аміак та завод “Точмаш” (Донецьк) [5]. У результаті пожеж на коксохімічному заводі в Макіївці в повітря потрапила значна кількість небезпечних викидів. Загалом на окупованій території до двох десятків підприємств підвищеної небезпеки. І в разі їхньої руйнації територія стане не придатна для проживання [6].

Небезпечними для екології є стихійні захоронення без дотримання санітарно-гігієнічних вимог, зокрема на території регіонального ландшафтного парку “Донецький кряж”. Проблемним є неконтрольоване видобування та вивіз природних ресурсів, рубка лісів, скиди небезпечних речовин у річки та інші водойми.

Екологічні проблем стосуються руйнування очисних споруд, хімічного та радіаційного забруднення водних ресурсів, забруднення атмосферного повітря та ґрунтів, розсіювання хімічних речовин унаслідок розривів снарядів, мін, бомб тощо, руйнування місць зберігання небезпечних хімічних речовин, відходів, їхнє згоряння [5].

Значних руйнувань зазнала інфраструктура водопостачання та водовідведення, пошкоджено канал “Сіверський Донець–Донбас”. Канал Сіверський Донець – Донбас – штучний водотік у Донецькій області, побудований у кінці п'ятдесятих років ХХ ст. Внаслідок бойових дій 10 червня 2014 року на території насосної станції каналу Сіверський Донець – Донбас поранено двох працівників КП “Компанія Вода Донбасу” і пошкоджено обладнання водопостачання. Аварії на насосних станціях призвели до того, що в кількох містах Донецької області не було води. Повністю без води залишився Волноваський район. 2 липня в результаті обстрілу пошкоджено перший підйом каналу Сіверський Донець – Донбас, тоді смертельно поранило працівника компанії “Вода Донбасу”.

Шахти на тимчасово окупованій території поступово затоплюються. Після масштабного мародерства і неконтрольованого вуглевидобутку ґрунтові води заповнюють порожнечі, що утворилися. В зоні АТО через зупинку насосів і потрапляння в шахти ґрунтових вод більшість з них

перетворилися на непридатні для експлуатації. Затоплено 35 шахт та ядерний заряд на шахті “Юний комунар” в Єнакієве, який через три роки призведе до радіоактивного зараження [6].

Повністю або частково затопленні шахти “Бутовська” і “Ясинівка-Глибока” в Макіївці, Моспінської шахти, шахт “Трудовська” і “Жовтнева” в Донецьку, шахти “Білоріченська” в Лутугинському районі Луганської, шахти імені Мельникова в Лисичанську, шахти “Комсомолец Донбасу” Кіровського району Донецької області, шахти імені Вахрушева в Ровеньках, шахти імені Коротченка в Селідово, зруйнованої шахти “Прогрес” у Торезі, шахти “Червоний Партизан” в Свердловську, Іловайської шахти, шахти Волинської із Розсипного, повністю затоплені шахти “Луганська” та “Машинський блок”, шахти “Марія Глибока” в Первомайську і шахти Єнакіївської [6].

Затоплення шахт призводить до виходу шахтних вод на поверхню, забруднення та отруєння підземних вод басейнів р. Сіверський Донець і малих річок Приазов'я, питної води і навколишнього природного середовища.

Шахтні води виштовхують метан, він накопичується в підвалах, на перших поверхах будинків та може спричинити вибухи [6].

Ще в 1989 року у Горлівці на шахті “Олександр-Захід” через аварію відбувся витік п'ятдесяти тонн отруйної речовини – мононітрохлорбензолу. Ця шахта протягом тривалого часу була законсервованою. У результаті затоплення та неконтрольованих вибухів є ризик винесення суміші цієї речовини з іншими хімікатами на поверхню. Фахівці стверджують, що в результаті вийшла суміш, яка може роз'їдати навіть дуже тверді тіла. Відсутність оперативного реагування на цю ситуацію може призвести отруєння приток річки Сіверський Донець, акваторії Азовського моря [6].

Значного забруднення в зоні АТО зазнає атмосферне повітря. Після підриву моста в Новій Кіндрашівці залізничні поставки вугілля на ТЕС були припинені, а незабаром після цього, через пошкодження ліній електропередачі, Луганська ТЕС була ізольована від енергосистеми України. У результаті електростанція, що забезпечує електроенергією більше ніж 90 % споживачів Луганської області, була змушена самостійно регулювати частоту енергомережі, використовуючи доступне високосірчане і високозольне вугілля, що і викликало різке погіршення якості атмосферного повітря [7].

На території бойових дій відбувається постійне знищення, забруднення родючих земель внаслідок розсіювання хімічних речовин, розривів снарядів, мін, бомб, руйнування місць зберігання небезпечних хімічних речовин, відходів, їхнього згоряння.

Програма Національної академії наук України “Відродження Донбасу: оцінка соціально-економічних втрат” [2], опублікована в 2015 році, містить перші оцінки викликів, проблем та потреб цього регіону, однак комплексної дорожньої карти щодо усунення екологічних проблем не містить.

Індикатором ефективності еколого-правової політики держави є мінімізація впливу негативних еколого-соціальних та інших чинників на стан навколишнього природного середовища.

Оптимізація правового захисту екологічних прав громадян значною мірою визначена системою чинників ефективності правової політики держави у цій сфері. До них належать: 1) визначення стандартів, пріоритетів, цілей, якими керуються суб'єкти, наділені повноваженнями щодо охорони навколишнього природного середовища; 2) формування дієвого механізму правового регулювання використання природних ресурсів; 3) підвищення рівня правової культури громадян та професійної культури правоохоронців та посадових осіб, діяльність яких стосується екологічних прав громадян.

Слушною є думка, що формуючи пріоритети функціонування суб'єктів охорони навколишнього природного середовища у зоні АТО та на тимчасово окупованій території Донецької та Луганської областей держава повинна забезпечити проведення екологічного аудиту із метою визначення масштабів завданих збитків навколишньому середовищу; створити єдиний центр із моніторингу забруднення довкілля; звернутися до міжнародних організацій, представництв зарубіжних країн надати міжнародну технічну допомогу на проведення стратегічної екологічної оцінки та допомоги в створенні міжнародного фонду для відновлення східного регіону України з урахуванням економічних, соціальних та екологічних проблем; запровадити механізм дієвого громадського контролю за проведенням цих робіт [3].

Визначення стратегії розвитку нормативно-правового забезпечення подолання наслідків екологічної кризи на тимчасово окупованих територіях донецької та Луганської областей, пріоритетів екологічної політики України щодо зони АТО пов'язане з необхідністю розроблення комплексної програми подолання наслідків бойових дій. До пріоритетних напрямів цієї програми слід зарахувати необхідність розроблення кадастру територій потенційно небезпечних об'єктів, що зазнали руйнувань внаслідок бойових дій, тих територій та об'єктів, що не підлягають відновленню, та тих, що потенційно можна відновити. У цій програмі повинно бути обґрунтування плану заходів щодо вирішення проблемних питань роботи санепідслужби на території Донецької та Луганської областей, визначення способів організації державного санепіднагляду за водопостачанням населення.

Ця програма повинна бути зосереджена на об'єднанні зусиль, координацію роботи громадськості, науковців, екологів, державних установ, міжнародних організацій задля запобігання екологічній катастрофі на Донбасі. Слід погодитися, що для вирішення цієї проблеми очевидна необхідність відновлення і розвитку системи екологічного моніторингу, зокрема з використанням супутникових даних дистанційного зондування Землі та залученням впливових міжнародних партнерів [5].

Україна повинна порушувати питання щодо погодження спеціальної екологічної місії у складі ООН чи ОБСЄ. Доцільно погодитися з думкою, що необхідною умовою залучення міжнародних партнерів є формування кадастру територій потенційно екологічно небезпечних об'єктів, що зазнали руйнувань внаслідок бойових дій, акумулювання інформації про екологічні проблеми Донбасу та способи їхнього вирішення. Системний підхід забезпечить можливість залучення фінансової допомоги та відповідних спеціалістів у межах ООН чи ОБСЄ.

Важливим кроком на шляху системного вирішення проблем тимчасово окупованих територій Донбасу було створення у квітні 2016 року Міністерства з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб України. Воно утворилося завдяки злиттю Державного агентства України з питань відновлення Донбасу з Держслужбою з питань АР Крим та Севастополя [8].

До повноважень цього міністерства входить широке коло питань щодо здійснення заходів з відновлення об'єктів промисловості, соціальної та транспортної інфраструктури, житлового фонду та систем життєдіяльності населених пунктів Донецької та Луганської областей, що зазнали пошкоджень у результаті проведення антитерористичної операції, забезпечення розвитку промисловості Донецької та Луганської областей.

Постійні організаційні зміни, широкий спектр проблем, на вирішення яких спрямовується діяльність цього міністерства та відсутність фахівців у сфері екології ставить під сумнів ефективність роботи цього органу як суб'єкта, здатного покращити ситуацію в сфері екології на тимчасово окупованих територіях.

Важливим є формування окремого структурного підрозділу Мінприроди, основним функціональним призначенням якого стало б формування системи заходів протидії екологічним загрозам військових дій на Донбасі.

Критично важливим є відновлення пошкоджених та зруйнованих систем водопостачання і водовідведення, що мають ключове значення для забезпечення екологічної безпеки Донбасу та потреб питного водопостачання.

Висновки. Зважаючи на вищенаведене, перед нашою державою стоїть важливе завдання з подолання екологічних наслідків війни. Чинниками ефективності правової політики держави щодо вирішення екологічних проблем Донбасу повинні стати проведення екологічного аудиту із метою визначення масштабів завданих збитків навколишньому середовищу; визначення стандартів, пріоритетів, цілей, якими керуються органи влади, політичні та громадські об'єднання, інші суб'єкти; створення єдиного центру моніторингу забруднення довкілля в зоні АТО та тимчасово окупованій території; визначення способів організації державного санепіднагляду за водопостачанням населення; формування дієвого механізму правового регулювання використання природних ресурсів у зоні АТО та засобів оперативного реагування у випадку надзвичайних екологічних ситуацій; об'єднання зусиль, координація роботи громадськості, науковців, екологів, державних установ, міжнародних організацій задля запобігання екологічній катастрофі на Донбасі;

організація міжнародної технічної співпраці для стратегічного екологічного оцінювання наслідків війни та розроблення і фінансування програм щодо вирішення екологічних проблем Донбасу; підвищення рівня правової культури громадян та професійної культури правоохоронців та посадових осіб, діяльність яких стосується екологічних прав громадян. Проведення ефективних реформ у цій сфері тісно пов'язане з розробленням стратегії подолання екологічної катастрофи, зі зміною основних принципів державного управління в нашій державі, залучення громадськості, волонтерів до реалізації заходів щодо відновлення екології Донбасу.

1. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25.06.1991 р. № 1264-XII // Відомості Верховної Ради. – 1991. – № 41. – Ст. 546. 2. Програма Національної Академії наук України “Відродження Донбасу: оцінка соціально-економічних втрат” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ief.org.ua/wp-content/uploads>. 3. Донбас треба рятувати від перетворення на пустелю [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://day.kyiv.ua/uk/article/cuspilstvo/donbas-treba-ryatuvaty-vid-peretvorennya-na-pustelyu>. 4. Мінприроди призначить відповідальних осіб для моніторингу екологічного стану у зоні АТО [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.menr.gov.ua/press-center/news/123-news1/3402-minpryrody-pryznachyt-vidpovidalnykh-osib-dlia-monitorynhu-ekolohichnoho-stanu-u-zoni-ato>. 5. Донбас стає непридатним для життя [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ekoinform.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=140%3A2015-02-09-10-27-36&catid=7%3A2009-07-06-09-51-16&Itemid=41&lang=ru. 6. Донбас на порозі екологічної катастрофи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://24tv.ua/donbas_na_porozi_ekologichnoyi_katastrofi_n530959. 7. Війна на сході України: бойові дії та екологічні наслідки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://euaeco.com/?environmental-consequences-fighting/ua>. 8. Питання діяльності Міністерства з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб : постанова Кабінету Міністрів України від 20.04.2016 р. № 299. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=248982208>.

REFERENCES

1. Pro okhoronu navkolyshn'oho pryrodnoho seredovishcha. Zakon Ukrayiny. 25.06.1991. № 1264-XII [On Environmental Protection]. Vidomosti Verkhovnoyi Rady, 1991, vol. 41, p. 546. 2. Prohrama Nat-sional'noyi Akademiyi nauk Ukrayiny “Vidrodzhennya Donbasu: otsinka sotsial'no-ekonomichnykh vtrat” [The National Academy of Sciences of Ukraine program “Revival of Donbass: assessment of socio-economic losses”]. Available at: <http://ief.org.ua/wp-content/uploads>. (accessed 04.04.2016). 3. Donbas treba ryatuvaty vid peretvorennya na pustelyu [Donbass must be saved to transfer the desert]. Available at: <http://day.kyiv.ua/uk/article/cuspilstvo/donbas-treba-ryatuvaty-vid-peretvorennya-na-pustelyu>. (accessed 04.04.2016). 4. Minpryrody pryznachyt' vidpovidal'nykh osib dlya monitorynhu ekolohichnoho stanu u zoni ATO [Ministry of Environment will appoint responsible persons to monitor the ecological state in the zone ATO]. Available at: <http://www.menr.gov.ua/press-center/news/123-news1/3402-minpryrody-pryznachyt-vidpovidalnykh-osib-dlia-monitorynhu-ekolohichnoho-stanu-u-zoni-ato>. (accessed 04.04.2016). 5. Donbas staye neprydatnym dlya zhyttya [Donbass will be uninhabitable]. Available at: http://www.ekoinform.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=140%3A2015-02-09-10-27-36&catid=7%3A2009-07-06-09-51-16&Itemid=41&lang=ru. (accessed 04.04.2016). 6. Donbas na porozi ekolohichnoyi katastrofy [Donbass on the verge of ecological disaster]. Available at: http://24tv.ua/donbas_na_porozi_ekologichnoyi_katastrofi_n530959. (accessed 04.04.2016). 7. Viyina na skhodi Ukrayiny: boyovi diyi ta ekolohichni naslidky [The war in eastern Ukraine, fighting and environmental impacts]. Available at: <http://euaeco.com/?environmental-consequences-fighting/ua>. (accessed 04.04.2016). 8. Pytannya diyal'nosti Ministerstva z pytan' tymchasovo okupovanykh terytoriy ta vnutrishn'o peremishchenykh osib. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrayiny. 20.04.2016. № 299 [Issues of the Ministry of temporarily occupied territories and internally displaced persons]. Available at: <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=248982208>. (accessed 04.04.2016).